

Andere Tijden

Tijd voor nieuwe
schooltijden?

Leerkrachten over de
nieuwe schooldag

Inhoud

Initiatiefgroep Andere Tijden 'Iedereen heeft baat bij rustiger schooldag'.....	3
Drie modellen De karakteristieken van de modellen.....	4
Kinderen hebben er profijt van Jeannet Doornenbal.....	5
'Relaxed werken op vijf gelijke dagen' Leerkrachten over nieuwe schooltijden.....	6
Negen vragen En de antwoorden.....	8
Wat vinden zij ervan? Meningen uit de praktijk.....	10
De School in Zandvoort: 8 tot 18 uur De dag van leerkracht Andrea.....	12
'Lijkt me super!' Ouders over andere tijden.....	14
Prestaties verbeteren met bioritme Groningse basisscholen experimenteren.....	15
De Argumentenkaart	16

Colofon

Dit magazine is een eenmalige uitgave van het Project Andere Tijden in onderwijs en opvang.

Redactie: Lucy Beker, Anki Duin

Eindredactie: Beker Tekst & Redactie, Schoonhoven

Ontwerp en vormgeving: Afdeling Vormgeving, Assen

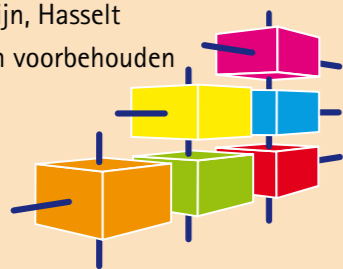
Fotografie: Lucy Beker, Hes van Huizen

Met dank aan: Patrick Banis, Nicolette Kroon, Jan Littink, Joep Spanjaard en Liesbeth Verheggen

Druk: Schuttersmagazijn, Hasselt

Copyright: alle rechten voorbehouden

Mei 2010

Andere Tijden in onderwijs en opvang

Een samenwerking van VOS/ABB, MOgroep Kinderopvang,
Het Kinderopvangfonds en BOinK

Beste lezer,

Dit magazine gaat over de schooltijden in het basisonderwijs. Die zijn al sinds mensenheugenis hetzelfde: 's ochtends en 's middags naar school en woensdagmiddag vrij. De vraag is of dat vandaag de dag nog wel zo'n handig ritme is. Want de wereld verandert. Veel ouders werken tegenwoordig buitenshuis en veel kinderen blijven over op school. Elke school moet daarom tegenwoordig buitenschoolse opvang (laten) organiseren.

In de praktijk zien we de scholen, opvangcentra én ouders elke dag worstelen met de huidige school- en opvangtijden. Het kan ook anders. Scholen zijn binnen de huidige wetgeving vrij om hun eigen tijd in te delen, als het minimumaantal lesuren maar wordt gehaald. Het project Andere Tijden in onderwijs en opvang, een initiatief van Het Kinderopvangfonds, is opgezet om nieuwe modellen voor efficiëntere school- en opvangtijden te stimuleren. We zijn al overstelpt met reacties. Het lijkt of Nederland hier op zit te wachten.

Tegelijkertijd merken we dat er onder leerkrachten nog veel vragen leven. Vandaar dit blad vol informatie over de mogelijkheden, de kansen en de gevolgen van nieuwe tijden in het onderwijs. We hebben een kijkje genomen op een paar scholen die er al mee zijn begonnen en naar de ervaringen gevraagd. Lees bijvoorbeeld het verhaal van de leerkrachten van de Dominicus-school in Rotterdam, die ook met handige tips komen. Daarnaast hebben we ook de vakbonden gevraagd om hun visie te geven op de gevolgen van een andere dagindeling voor het personeel. Natuurlijk is het invoeren van andere tijden niet iets wat van de ene op de andere dag gebeurt. Het heeft tijd en voorbereiding nodig. Ik hoop dat dit blad bij u op school kan bijdragen aan een open gesprek over de inrichting van de ideale schooldag voor een kind. Want daar gaat het uiteindelijk om. Tijden veranderen, en daarom is het goed om na te denken over andere tijden.

Gijs van Rozendaal,
Voorzitter Het Kinderopvangfonds

Initiatiefgroep Andere Tijden wil af van versnippering in onderwijs en opvang

'Iedereen heeft baat bij rustiger schooldag'

Het thema 'andere tijden in onderwijs en opvang' is zo'n twee jaar geleden op de maatschappelijke agenda gezet. Dat gebeurde vanuit de gedachte dat een betere afstemming van onderwijs en opvang veel voordelen zou hebben: voor kinderen, voor ouders, voor de pedagogische kwaliteit van de opvang én voor een effectief gebruik van de voorzieningen. Ook het onderwijs heeft baat bij een rustiger schooldag. Geen wonder dat de belangstelling voor 'andere tijden' groot is. "Het is een schot in de roos", zegt Gijs van Rozendaal, voorzitter van het Kinderopvangfonds, van waaruit het project Andere Tijden in onderwijs en opvang is ontstaan. Het initiatief kreeg direct steun van de onderwijsorganisatie VOS/ABB, de branchevereniging voor de kinderopvang MO-Groep en de ouderbelangenvereniging BOinK. Samen vormen zij nu de Initiatiefgroep. "Voorschoolse, tussenschoolse en naschoolse opvang versnipperen de dag voor kinderen. Daar kunnen we wat aan doen, ook binnen de huidige wetgeving", zegt Van Rozendaal. "Gezien de vele positieve reacties die we kregen, durf ik te zeggen dat Nederland rijp is voor een omslag."

Projectleider van 'Andere Tijden' is Anki Duin. Zij werkt aan de praktische uitwerking van de ideeën. Het project ondersteunt organisaties die nieuwe modellen voor andere schooltijden ontwikkelen, en organiseert masterclasses om schoolbestuurders, schoolleiders en managers uit de kinderopvang te informeren over de mogelijkheden. "Er is een grote honger naar informatie", zegt Duin.

"En naar ervaringen uit de praktijk. De Initia-

tiefgroep wil daarnaast het maatschappelijk debat stimuleren".

Samenwerking een must

Joop Vlaanderen van VOS/ABB vertegenwoordigt het onderwijs in de Initiatiefgroep. "Wij hebben meteen aangehaakt, omdat we na de motie Van Aartsen-Bos in 2007 wel begrepen dat een goede samenwerking tussen onderwijs en opvang een must is". De Initiatiefgroep heeft al snel contact gelegd met de vakbonden. Vlaanderen: "Andere schooltijden brengen vaak met zich mee dat de leerkrachten een rol krijgen bij het overblijven. Daarover wilden we meteen constructief in gesprek met de bonden. Zij willen positief meedenken en draaien mee in een adviesgroep." In die adviesgroep zitten ook de PO-raad en ouderorganisaties. Daarnaast is er de Taskforce Kinderopvang Onderwijs, die recentelijk haar advies heeft gepresenteerd. "Hierdoor zal een brede discussie op gang komen."

De toekomst

Gevraagd naar de voordelen van andere schooltijden voor het onderwijs, wordt Van Rozendaal enthousiast. "Een intensieve samenwerking tussen onderwijs en opvang leidt tot meer rust in de school en meer effectieve leertijd. Het huidige overblijven is steeds moeilijker te organiseren, nu er minder vrijwilligers voor beschikbaar zijn. Bij een andere dagindeling is er meer rust in de school en kan de buitenschoolse opvang een beter inhoudelijk programma aanbieden. Uiteindelijk profiteren de kinderen het meest." Duin: "Maatschappelijke ontwikkelingen dringen door in het onderwijs. Uit enquêtes blijkt dat vooral jonge ouders, die nog geen kind op school hebben, uitkijken naar andere schooltijden. Daaraan kun je zien dat andere tijden de toekomst hebben".

'Overblijven is steeds moeilijker te organiseren'

Drie modellen voor andere tijden

Nederlandse basisscholen zijn sinds 2006 vrij hun schooltijden zelf vast te stellen. Ook het wettelijk voorschrift dat scholen niet langer dan 5,5 uur per dag les mogen geven, is op 1 augustus 2006 vervallen. Wel moeten scholen nog steeds zorgen voor een evenwichtige verdeling van activiteiten over de dag. De onderwijstijd over acht schooljaren is wettelijk bepaald op minimaal 7520 uur. Dat is gemiddeld 940 uur per jaar. Op deze pagina een overzicht van de verschillende modellen voor nieuwe schooltijden.

Het vijf gelijke dagenmodel

	7.30 uur	8.30 uur	12.00 uur	12.45 uur	14.30 uur	18.30 uur
maandag	VSO	Onderwijs	Pauze	Onderwijs	BSO	
dinsdag	VSO	Onderwijs	Pauze	Onderwijs	BSO	
woensdag	VSO	Onderwijs	Pauze	Onderwijs	BSO	
donderdag	VSO	Onderwijs	Pauze	Onderwijs	BSO	
vrijdag	VSO	Onderwijs	Pauze	Onderwijs	BSO	

Karakteristieken:

- vijf identieke schooldagen, van 8 tot 14 uur of van 8.30 tot 14.30 uur
- geen vrije woensdag- en vrijdagmiddag
- korte lunchpauze met leerkrachten in de klas (geen aparte overblijfsvoorziening)
- naschoolse opvang sluit elke dag direct aan op de lessen
- gaat verder dan het continuooster, dat wel de middagpauze verkort, maar vasthoudt aan begintijd en vrije woensdagmiddag

Karakteristieken:

- het leren volgt het bioritme van de kinderen, het onderwijs maakt gebruik van de momenten van maximale alertheid (10-12 uur voor leren en presteren en 14.30 -16.30 voor repeteren)
- extra lange middagpauze met sport, cultuur en andere activiteiten, verzorgd door de kinderopvang of andere organisaties
- leerkrachten gebruiken de lange middagpauze voor voorbereiding, vergadering, bijscholing
- voor kinderen van werkende ouders is er na schooltijd opvang

Het bioritme-model

	7.30 uur	8.30 uur	12.00 uur	14.30 uur	16.30 uur	18.30 uur
maandag	VSO	Onderwijs	BSO	Onderwijs	BSO	
dinsdag	VSO	Onderwijs	BSO	Onderwijs	BSO	
woensdag	VSO	Onderwijs	BSO	Onderwijs	BSO	
donderdag	VSO	Onderwijs	BSO	Onderwijs	BSO	
vrijdag	VSO	Onderwijs	BSO	Onderwijs	BSO	

Karakteristieken:

- aaneengesloten programma met afwisseling in blokken met onderwijs, opvang, sport en ontspanning
- het gehele jaar open, geen collectieve vakanties
- één aanspreekpunt voor ouders en kinderen
- geïndividualiseerd onderwijs
- eenduidig pedagogisch beleid
- één team van medewerkers vanuit verschillende disciplines
- concentratie van voorzieningen in één gebouw
- in principe een aanbod voor 0-12 jaar

Het 7 tot 7-model of integraal kindcentrum

	7.00 uur	19.00 uur
maandag	Onderwijs 5,5 uur p.d.	Ontspanning Sport
dinsdag	kunst-cultuur huiswerkbegeleiding	Onderwijs 5,5 uur p.d. Zorg
woensdag	Ontspanning	Onderwijs 5,5 uur p.d. Sport Kinderopvang
donderdag	Zorg kunst-cultuur	Ontspanning Onderwijs 5,5 uur p.d. Sport
vrijdag	Onderwijs 5,5 uur p.d.	huiswerkbegeleiding Ontspanning

'Kinderen kunnen veel profijt hebben van andere schooldag'

Zijn andere schooltijden wel goed voor een kind? Die vraag duikt al snel op in elke discussie hierover. Zijn de kinderen van nu er ook aan toe, of is het vooral handig voor de samenleving? Die vraag legden wij voor aan

Jeannette Doornenbal, lector integraal Jeugdbeleid aan de Hanzehogeschool Groningen. Zij houdt zich vanuit de pedagogische wetenschap bezig met het fenomeen andere schooltijden.

"Wetenschappelijk onderzoek is er nog niet", zegt Doornenbal, "want de invoering van andere schooltijden is nog in een experimenteerfase. Maar voor mij staat wel vast dat tijd een relatief begrip is. De schooltijden van kinderen zijn door de eeuwen heen steeds aangepast aan de tijd van de samenleving".

"Het agrarische tijdperk zijn we nu voorbij: kinderen hoeven niet meer te helpen met melken en hooien, er is geen warme maaltijd meer tussen de middag, moeders werken vaak buitenshuis en kinderen gaan soms van oppas naar oppas. Ik vind het niet raar dat dan de wens ontstaat om de schooltijden aan te passen. Het is niet alleen een poging om de dagindeling voor de verschillende partijen beter te organiseren, maar ook om de verbrokkelde en soms lege uren van kinderen beter in te vullen. Als we het goed regelen, kunnen onze kinderen veel profijt hebben van nieuwe tijden in onderwijs en opvang."

Pedagogische kwaliteit

Een goede pedagogische kwaliteit van de voorzieningen is voor Doornenbal wel een voorwaarde. Rust en continuïteit staan daarbij op nummer één. "Juist die nieuwe schooltijden geven meer rust en continuïteit in het programma. Er is dan bijvoorbeeld geen tussenschoolse opvang meer nodig, die de concentratie vaak blijkt te verstoren".

Doornenbal geeft aan dat het dagelijks leven voor kinderen op verschillende punten in balans moet zijn. Ze

neemt de balans tussen veiligheid en uitdaging, tussen inspanssen en ontspannen, tussen leertijd en vrije tijd en de balans tussen liefde en gezag. "Kinderen moeten de wereld kunnen ontdekken, maar daar moeten wel

duidelijke grenzen aan zijn. Het is goed als school en opvang met elkaar afspreken hoe ze dat doen", licht Doornenbal toe. Bovengenoemde criteria stellen ook eisen aan de ruimte waar de kinderen hun dagen doorbrengen. Doornenbal: "Voorkom dat kinderen de hele dag in hetzelfde lokaal zitten. Geef ze plekken waar ze

met hun vriendjes onder elkaar kunnen zijn en waar wat te beleven is. Zorg er ook voor dat kinderen niet de hele dag in een groep doorbrengen. Een kind moet de tijd en ruimte krijgen om zich terug te trekken."

Ongedeelde wereld

Met aandacht voor dit soort pedagogische punten kan een nieuwe dagindeling grote voordelen bieden, vindt Doornenbal. "Met name achterstandskinderen, die na schooltijd minder deelnemen aan bijvoorbeeld sportverenigingen en op straat rondhangen of thuis achter de computer, kunnen veel opsteken in een kwalitatief goede naschoolse opvang. Het zou goed zijn als die opvang verplicht is voor alle kinderen, er mag geen tweedeling ontstaan. Ik zie het als één pakket: een ongedeelde wereld van onderwijs en opvang."

In Scandinavië is dit overigens al tientallen jaren dagelijkse praktijk. "Daar gaat het prima. Nederland heeft echter een andere cultuur die historisch is gegroeid. Hier is het nog niet gewoon om je kinderen hele dagen te laten opvangen. Maar het is een niet te stuiten ontwikkeling. Dit gaat door, die andere schooltijden komen er. Vanuit de pedagogische wetenschap zullen wij het volgen en onderzoeken hoe kinderen hierin gedijen."

"Het is een niet te stuiten ontwikkeling"

Leerkrachten Dominicuschool willen niet meer terug naar 'oude tijden'

'Relaxed werken op vijf gelijke dagen'

Veel enthousiasme op de Dominicuschool in Rotterdam-Noord, waar dit jaar nieuwe schooltijden zijn ingevoerd. "Dit is relaxed werken, veel fijner dan vroeger!" De juffen Sonja, Nelleke en José zijn eensgezind: "Nooit meer terug naar de oude schooltijden".

Ze geven nu les volgens het vijf-gelijke-dagenmodel: elke dag van kwart over acht tot twee uur. Daarna hebben ze ruimschoots de tijd voor de naschoolse klussen. "Er is veel minder gekaker."

Sonja van Doren (leerkracht van groep 4), Nelleke van Dijk (groep 3) en José Diederiks (groep 8 en drie dagen ib'er) vertellen graag over hun ervaringen met nieuwe schooltijden. De Dominicuschool is een bestaande school met 210 leerlingen, die recentelijk is overgestapt van het traditionele rooster naar het vijf-gelijke-dagenmodel. Viel dat mee of tegen? En hoe hebben ze zich voorbereid op de omslag? Van Doren: "Onze directeur Rob Barendse kwam vorig jaar met dit idee. Niet voor de ouders of voor het bestuur, maar voor ons leerkrachten, omdat het prettiger zou werken. Wij stonden daar meteen voor open en na wat informatieavonden voor de ouders zijn de nieuwe tijden met ingang van het nieuwe schooljaar ingevoerd. Natuurlijk was het voor iedereen even wennen, maar al snel zagen we dat dit beter werkt, zowel voor de leerlingen als voor ons. Dat is écht zo."

De grootste verandering zit in de lunchpauze, die flink is ingekort. Van Doren: "Vroeger bleven de meeste kinderen ook al over, maar na het eten gingen ze dan een uur buitenspelen onder toezicht van overblijfouders. Van kwart over één tot kwart over drie was er weer school, heel traditioneel. Dat is nu anders: wij eten om twaalf uur zelf met de kinderen in hun eigen klas, waarna ze een kwartiertje buiten spelen. Om half één beginnen we alweer, tot twee uur."

Nieuw ritme

Zo is een nieuw ritme op school ontstaan.

'Kinderen zijn meer geconcentreerd'

Er wordt iets vroeger gestart, om kwart over acht, en dan is er les in drie blokken met twee korte pauzes ertussen. Het bevalt de leerkrachten prima. "Vroeger waren er veel incidenten bij het buitenspelen tussen de middag. Vaak moesten wij, voor we 's middags konden beginnen, eerst allerlei conflicten uitpraten. Een heel gedoe, en dat zijn we helemaal kwijt. Er zijn minder incidenten en de kinderen zijn minder uit hun doen."

Nelleke van Dijk beaamt dat: "Vroeger had je eigenlijk niet veel aan die middaguren. Taal en rekenen deden we altijd 's ochtends want dat had 's middags geen zin. Maar nu zijn alle uren even bruikbaar."

José Diederiks vult aan: "We zien dat we met deze dagindeling het onderwijs op een hoger niveau krijgen, omdat de kinderen zich tijdens zo'n ononderbroken schooldag beter kunnen concentreren."

Pauze aangepast

Qua effectieve leertijd is er dus winst geboekt, maar hebben de leerkrachten zelf dan geen behoefte aan pauze tussen de middag?

"Wij hebben twintig minuten pauze, na het eten, omdat wij niet bij het buitenspelen zijn", legt Van Doren uit.

"Er zijn ook geen overblijfouders meer, maar het toezicht bij

de lunchpauze wordt gedaan door door het ambulante personeel, zoals de directie, ib'er, de lio, de administratieve kracht en de conciërge."

Het is een aanpassing die de school heeft gemaakt op basis van de eerste praktijkervaringen. "In het begin werden wij wel ingeroosterd voor het toezicht, maar dat werkte niet. We hebben dat aangegeven bij de directie en toen is het zo opgelost." Een succesvolle oplossing. "Onze administratieve kracht bijvoorbeeld vindt het hartstikke leuk om even met de kinderen bezig te zijn, en wij hebben even rust. Deze aanpak kan ik iedereen aanraden", zegt Van Doren.

Na tweeën gaan de kinderen naar huis of naar de naschoolse opvang, die in hetzelfde gebouw is gevestigd. De leerkrachten hebben dan eerst een gezamenlijke pauze en vervolgens ruimschoots de tijd voor hun naschoolse werk, zoals lessen nakijken of voorbereiden, handelingsplannen en logboeken maken, rapporten

schrijven, gesprekken voeren met ouders. "Vroeger gebeurde dat allemaal een beetje hapsnap na half vier. Als er nog een vergadering was, kwam je er helemaal niet aan toe en moest je het werk mee naar huis nemen", zegt Nelleke. "Dat komt nu niet meer voor."

'Geen werk meer mee naar huis'

Concessies aan ouders

"Of de ouders even positief zijn als wij? Nu wel, maar dat was niet direct zo", zegt Van Doren. "Dat hebben we misschien onderschat. Ze hadden natuurlijk allemaal al hun werkdag en opvangregeling afgestemd op de 'gewone' schooltijden en moesten dat aanpassen. Wij hebben tijdelijk extra opvang aangeboden en toen was de kou snel uit de lucht."

De school heeft daarnaast een concessie gedaan aan de ouders. Zo gaat de school op woensdag al 13.30 uur uit, omdat de ouders gehecht waren aan de vrije woensdagmiddag. "Wij wilden liever vijf gelijke dagen, maar dat lukte nog niet helemaal. Ik mis die tijd wel", zegt Diederiks. "Het scheelt toch een half uur lestijd. De ouders zien inmiddels ook dat ze nu eigenlijk elke dag een vrije middag hebben vanaf twee uur. Dus misschien komt het nog."

Uit een recente peiling onder de ouders bleek dat zij tevreden zijn met de nieuwe regeling. Dat zijn de kinderen ook. "In het begin hadden de kinderen nog commentaar op de korte pauze. Maar ze zagen al snel het voordeel dat ze om twee uur al klaar zijn. Nu hoor ik ook hen zeggen dat ze dit prettiger vinden".

Van links naar rechts: Nelleke van Dijk, Sonja van Doren en José Diederiks.

Het enige wat onhandig is, is dat de omgeving (nog) niet gewend is aan de nieuwe schooltijden. Van Dijk: "Laatst moest een jongetje op woensdag om 13 uur al afzwemmen. Dat zwembad gaat er dus nog van uit dat alle scholen op woensdagmiddag vrij zijn. Ach, ik zie dat als aanloopproblemen. Als meer scholen op andere tijden overgaan, zal de maatschappij zich daar vanzelf op instellen".

Tips van het team van de Dominicuschool:

- Plan voldoende rust voor de leerkrachten. Regel het toezicht op het plein zo, dat iedereen toch even pauze heeft.
- Informeer de ouders tijdig en geef hen de tijd om hun dagindeling (anders) te regelen.
- Ga eens kijken op een andere school hoe het werkt in de praktijk.

'Zorg dat deze verandering slaagt'

"Veranderingen zijn van alle tijden en vaak begint het met weerstand bij mensen. We denken wel dat we vaak flexibel zijn en altijd in voor iets anders, maar is dat eigenlijk wel zo? De mensen in het

onderwijs hebben de afgelopen jaren veel veranderingen over zich heen gehad, maar een ding stond altijd als een paal boven water: de schooltijden. Die tijden vormden een vast gegeven in een verder onrustig onderwijsveld. Inmiddels begint ook dat ook te schuiven en nu vragen velen van u zich misschien af of dat wel zo nodig moet. Mijn stelling is dat deze verandering wel degelijk goed kan zijn, maar dan wel onder een aantal randvoorwaarden.

Onderwijs gaat over de ontwikkeling van kinderen en die moet dus centraal staan. Het pedagogisch klimaat in een school moet zo zijn dat kinderen zich veilig kunnen ontwikkelen. Is het dan goed voor kinderen uit groep 1 en 2 om langere schooldagen te hebben? Misschien wel, misschien niet, het zal van het kind afhangen en daar moeten ouders zich van bewust zijn. Voor u als leerkracht betekent het mogelijk veel, een kortere pauze en geen lesvrije woensdagmiddag meer. Het kan ook veel opleveren, extra ADV-dagen bijvoorbeeld of een strakker vergaderschema. CNV Onderwijs vindt het belangrijk dat er draagvlak is bij het team en dat leraren worden betrokken bij de invoering van andere schooltijden. Te vaak zijn veranderingen er wel even doorgedrukt van bovenaf, terwijl veel meer bereikt had kunnen worden met luisteren en mensen serieus nemen. Dat betekent veel werk voor de medezeggenschap en samen met ouders werken aan een goede invoeringsstrategie. Laten we zorgen dat deze verandering slaagt, daar is hij maatschappelijk nu net iets te belangrijk voor."

Patrick Banis,
vice-voorzitter CNV Onderwijs

9 vragen over nieuwe schooltijden

1. Waarom moeten de schooltijden veranderen, het gaat toch al jaren goed zo?

Het klopt dat de schooltijden al vele jaren onveranderd zijn. Maar intussen is de maatschappij wel veranderd. Vaak werken beide ouders en steeds meer kinderen maken gebruik van de buitenschoolse opvang. De lange middagpauze en de lange zomervakanties sloten aan bij de mensen van toen; de mensen van nu hebben andere behoeften. Daarom is het goed na te denken of andere schooltijden beter passen bij de nieuwe tijden van de samenleving. Andere schooltijden zorgen ervoor dat de opvang – voor schooltijd, tussenschools en naschools – minder versnipperd is. Dat geeft rust, vooral voor de kinderen. Elke school zal die vorm zoeken die past bij hun leerlingen, de ouders en het team.

2. Hoe zit het met de pauzes van leerkrachten?

Volgens de Arbeidstijdenwet heeft een personeelslid na een dag van meer dan 5,5 uur recht op een half uur aaneengesloten pauze of tweemaal een kwartier. In het vijf-gelijke-dagenmodel eten de kinderen doorgaans met de leerkrachten in de klas en gaan daarna een kwartier of een half uur naar buiten. Leerkrachten hebben om beurten pleinwacht of dat gebeurt door niet-onderwyzend personeel. Daar hebben scholen creatieve oplossingen voor bedacht. Na 14.00 uur is er dan een 'verplicht' gezamenlijk pauzemoment met het team.

3. Eten met de kinderen in de klas, is dat wel of geen lestijd?

Dat verschilt per school. De ene leerkracht combineert

het met taalontwikkeling en leest voor, op een andere school is het alleen gezamenlijk eten. Inspecties doen daar ook verschillende uitspraken over. Als het eten met de kinderen in de klas niet als lestijd wordt bestempeld, dan valt dat onder de niet-lesgebonden taken van de leerkracht. Op basis van de CAO heeft een leerkracht met een fulltime functie een jaartaak van 1659 uur, waarvan 930 uur lesuren. Daar verandert niets aan.

4. Wanneer kun je nu de lesvoorbereiding doen?

Een andere indeling van de schooldag heeft inderdaad ook consequenties voor het werkritme van de leerkracht. In een bioritme-model, met enkele uren tussen twee onderwijsblokken, kun je de lesvoorbereiding flexibel indelen. In het gelijke-dagenmodel is de eetpauze kort en kunnen de lessen langer van tevoren worden voorbereid. Daar heb je 's middags meer tijd voor.

5. Blijft er wel genoeg tijd over voor vergaderingen en team-scholing?

Nu moet er veel gebeuren op de lesvrije woensdagmiddag: vergaderingen, na- en bijscholing, gesprekken etc. In een vijf-gelijke-dagenmodel heb je vijf langere aaneengesloten middagen waarop je teamactiviteiten kunt verdelen. Per saldo gaan leerkrachten niet meer of minder werken.

6. Zijn andere schooltijden ook beter voor de ontwikkelingsmogelijkheden van kinderen?

Doordat kinderopvang en basisscholen door de afstemming van tijden meer met elkaar te maken krijgen, zie je in de prak-

tijk dat de samenwerking wordt uitgebouwd. Men werkt aan een doorgaande pedagogische lijn, stemt thema's en activiteiten in het jaarprogramma af en soms is er ook uitwisseling van personeel. Er ontstaan voorbeelden van een koppeling van binnen- en buitenschools leren en daar wordt het aanbod aan de kinderen zeker rijker van. Wetenschappelijk onderzoek naar de effecten van schooltijden (ook de huidige!) is nodig, dat bestaat nog nauwelijks.

7. Hoe kan het onderwijs georganiseerd worden als ouders met kinderen de vakantie zelf kunnen inplannen?

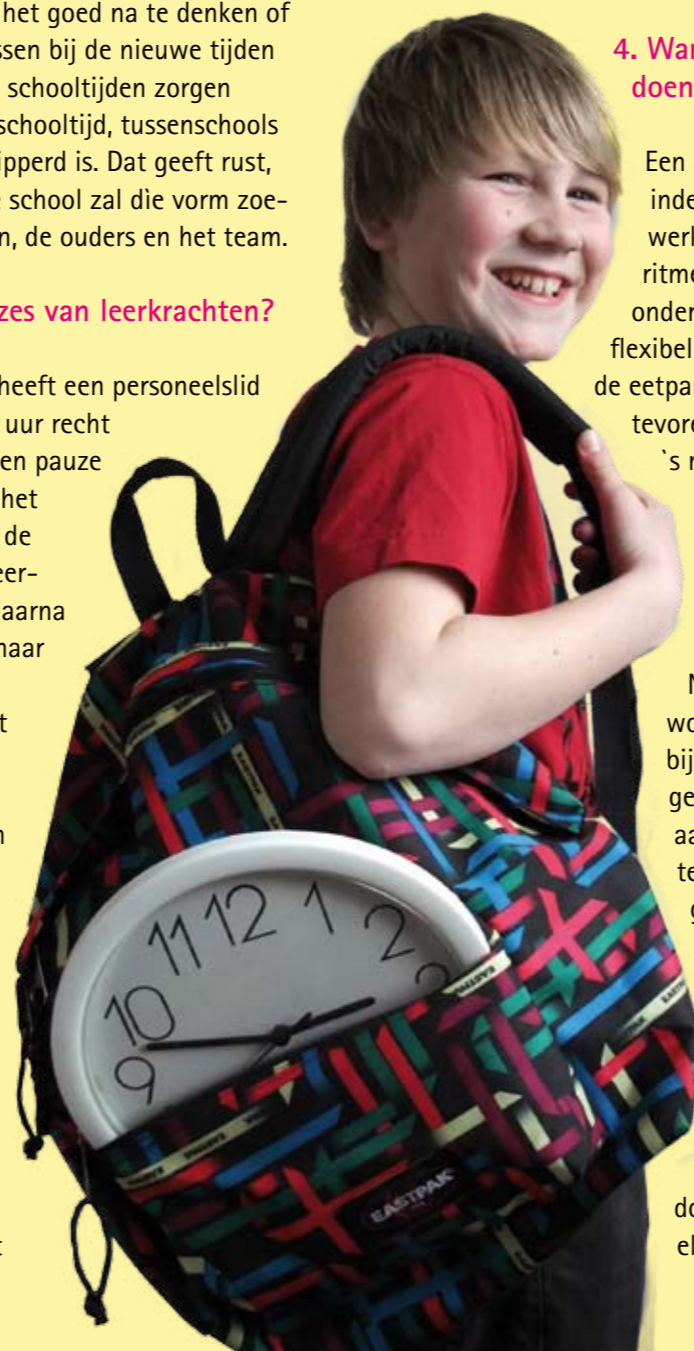
Het idee van flexibele vakanties voor de leerlingen past niet binnen de huidige wet- en regelgeving. Een aantal scholen heeft toestemming gekregen te mogen afwijken, om de mogelijke knelpunten in kaart te kunnen brengen.

8. Is het effect van het bioritme-model bewezen?

Er is weinig tot geen onderzoek gedaan naar de invloed van de schooltijden op het leren van de kinderen. Uit ervaringen in Frankrijk is gebleken dat kinderen op bepaalde uren beter leren dan op andere uren. De Nederlandse scholen die er mee aan de slag zijn gegaan, merken wel verschil. Met name tussen 10 en 12 uur zijn kinderen beter geconcentreerd en nemen ze de lesstof beter op. Maar er is nog weinig systematisch onderzoek naar gedaan. Dat zou kunnen wanneer meer scholen gaan werken met andere schooltijden.

9. Wie beslist er eigenlijk over nieuwe schooltijden?

Een schoolbestuur dat de schooltijden wil aanpassen, zal de ouders en het team daar nauw bij betrekken. Als het gaat om het vaststellen van de onderwijstijd heeft de oudergeleding van de MR volgens de Wet Medezeggenschap Scholen instemmingsrecht. De schoolleiding peilt de mening onder alle ouders en legt een voorgenomen besluit voor aan de MR. Als de nieuwe schooltijden de werk- en rusttijden van het personeel beïnvloeden, dan heeft de personeelsgeleding instemmingsrecht.

Wat vinden zij ervan?

Ans van Hoof

Directeur-bestuurder van kinderopvang Ludens in Utrecht.
"Het is belangrijk dat de tijden van onderwijs en opvang beter op elkaar gaan aansluiten. Dat brengt rust in de dag van ouders en kinderen, en het pedagogisch klimaat vaart er wel bij. Op dit moment is alles teveel versnipperd. Kinderen hebben op één dag te maken met verschillende locaties en steeds andere professionals. Dat is niet goed voor de rust en regelmaat.
Als onderwijs en opvang meer gaan samenwerken kun je het dagritme logischer laten verlopen en de pedagogische aanpak op elkaar afstemmen, zodat een veilige leer- en leefomgeving voor kinderen ontstaat. Ik ben in Zweden en Finland geweest, waar gewerkt wordt met teams van leerkrachten, medewerkers van de kinderopvang en medewerkers vanuit de sport, kunst en cultuur. Ik heb daar gezien dat het werkt. Zo krijg je een goed dagarrangement. Daar moeten we hier ook naar toe."

Eveline van der Heijden

Leerkracht onderbouw aan de openbare Montessorischool De Mare in Rotterdam.

"Steeds meer kinderen gaan een of meer dagen na schooltijd naar de opvang. Dan is het niet gek om na te denken over een andere dagindeling. Persoonlijk zie ik het meest in het 7-tot-7-model. Met zo'n integraal kindcentrum kun je kinderen een rustiger dag aanbieden, waarin het inhoudelijk programma van onderwijs en opvang op elkaar afgestemd kan worden. In dat model is echt individueel onderwijs nodig, maar dat is goed te realiseren. Dat doen wij hier op de Montessorischool ook al en ik weet dus dat het werkt. Een vrije inloop 's ochtends lijkt me nog lastig, maar de flexibele werktijden en flexibele vakanties spreken me wel aan. Ik zou wel graag zien dat in de kinderopvang ook hbo'ers komen te werken. Dat zou het niveau van de opvang ten goede komen en de aansluiting op het onderwijs verbeteren."

Karin Debel-Bruins

Leerkracht groep 7 op pcbs De Molenwiek in Mijnsheerenland.

"Het lijkt mij wel wat om meer te doen met het bioritme van kinderen. Ik las laatst dat het bioritme van pubers niet past bij het ritme van het voortgezet onderwijs. Ze moeten te vroeg op, en dat herken ik bij mijn eigen kinderen. Met die wetenschap over bioritme moeten we wat doen, denk ik. Ik vind dat het kind centraal moet staan bij het overstappen op nieuwe schooltijden. Tegelijkertijd zie ik in de praktijk dat het overblijven steeds lastiger te regelen is en dat steeds meer ouders gebruik maken van de naschoolse opvang. Het past daarom wel bij de tijdgeest om na te denken over andere schooltijden. Wat mij betreft wordt dat dan het bioritme-model, maar voor mij hoeft het tussenschoolse programma niet verplicht te zijn. Ik zou aan de ouders de keuze willen laten of hun kind in de grote pauze op school blijft of naar huis gaat. Ik weet dat kinderen ook graag thuis met elkaar afspreken. Daar moet tijd voor overblijven."

Marion Büchner

Beleidsmedewerker onderwijs en jeugd in de gemeente Oss.

"Voor zowel kinderen als ouders zou het goed zijn de bestaande traditie te doorbreken. Overblijven wordt dan gewoon en door kinderen niet meer aangevoeld als een uitzondering. En dus voor kinderen ook gezelliger. Je kunt met deze dagindeling meer op het bioritme van kinderen van 0 - 12 jaar aansluiten. De inzet van personeel kan breder en gevarieerder. De onderwijsassistent die ook opvangt, huiswerkbegeleiding verzorgt, de gymleraar die op verschillende tijden sport verzorgt, de opvang die ondersteuning geeft met creatieve uren, de muziekleraar die verschillende momenten op de dag lessen geeft. Daar kan de maatschappij - de werkende ouder - dan makkelijker op aansluiten. Iedere ouder heeft dan vervolgens de keuze om daar een paar of alle dagen gebruik van te maken, rekening houdend met haar of zijn werk. Voor ouders en kinderen ideaal. Doen dus!"

Martijn van der Kroef

Algemeen directeur van kinderopvangorganisatie KinderRijk in Amstelveen.

"Voor ons zouden andere schooltijden veel problemen oplossen. Alleen al omdat de vraag naar kinderopvang daardoor meer gespreid zou worden. Nu staan sommige van onze vestigingen op woensdagmiddag leeg, omdat ouders massaal kiezen voor opvang op maandag, dinsdag en donderdag. Op die dagen zijn er wachtlijsten. Die vraag blijft bovendien groeien. Het grappige is dat als uit één klas een groep kinderen naar de opvang gaat, er na een tijdje een tweede groep achteraan komt. Dan willen de vriendjes ook, en voor ouders is het dan kennelijk meer geaccepteerd. Een ander punt is voor ons de werving van goed personeel. Wij kunnen nu alleen nog kleine en onaantrekkelijke contracten aanbieden. Andere schooltijden, zoals het vijf-gelijke-dagenmodel, geven ons de kans om een leuker programma op te zetten, onze locaties elke dag te benutten en het personeel betere contracten aan te bieden. Dat komt de kinderen uiteindelijk ten goede."

'Met elkaar beslissen'

"Tradities zijn er om gekoesterd te worden. Vernieuwing is niet altijd verbetering, zeker in het onderwijs, waar zelfs een parlementaire commissie ons zei:

"Probeer het eens een paar jaar zonder stelselvernieuwing." Maar dat wil niet zeggen dat je praktische dingen als de lestijden op een basisschool niet moet bespreken als de maatschappij verandert.

Dus, als bestuur, ouders en personeel het eens worden, kan een school

best experimenteren met andere schooltijden. Een goed idee, maar misschien wel eerder voor de tweeverdiener dan voor de freelancer of de huisman. Pedagogisch of didactisch is er voor elke dagindeling wat te zeggen, dus daar ligt het niet aan. Voor de eigen leefsituatie kan het wel veel verschil maken. Kortom, een interessante gedachte, maar wel iets wat je met elkaar moet beslissen.

Zo'n besluit begint met een open gesprek tussen schoolbestuur en alle betrokkenen. Neem de tijd om duidelijk te krijgen waar ieders belang zit, waar hobbels worden gezien en wat mogelijke oplossingen kunnen zijn. Maar niet in de laatste plaats: maak duidelijk waarom de discussie gevoerd moet worden. Een zorgvuldig proces leidt tot besluiten waar betrokkenen zich in kunnen vinden en dus tot draagvlak.

We moeten goed luisteren naar de wensen van ouders, maar net zo goed naar die van het personeel en de directie. En dat zijn heel simpele wensen. Dus wel even tijd voor die boterham tijdens de lunchpauze en respect voor de cao. Maar daar komen we vast samen wel uit. En in het ideale geval kan de ouder zelf kiezen voor een school met 'klassieke' of met aangepaste openingstijden. Ook fijn voor diegenen die de traditie van de vrije woensdagmiddag en de boterham tussen de middag blijven koesteren."

Liesbeth Verheggen,
lid dagelijks bestuur Algemene Onderwijsbond

De dag van Andrea Koopmans, leerkracht van De School

Door Lucy Beker

De School: van acht tot zes open en flexibele vakanties

In een mooi oud kerkje in Zandvoort is De School gevestigd. De eerste school in Nederland die geen schoolvakanties kent en het hele jaar door, vijf dagen per week van 8 tot 18 uur open is. Een school waar ieder kind individueel onderwijs krijgt. Waar leerlingen en leerkrachten zelf kiezen wanneer ze hun vakantie opnemen.

Een revolutionair concept dat is bedacht en gerealiseerd door directeur Marjolein Ploegman.

"De grootste veranderingen die wij hebben ingevoerd zijn de openingstijden en de wijze van besluitvorming", vertelt Ploegman. "Pedagogisch-didactisch gezien is dit geen experiment want we werken met bestaande methodes en gekwalificeerd personeel. Het is de organisatie die wezenlijk anders is." Die is geënt op het bedrijfsleven. De leerlingen krijgen minstens 940 uur per jaar onderwijs en de leerkrachten werken 1659 uur per jaar. Allemaal nemen ze in overleg vakantiedagen op.

De School biedt ouders de keuze tussen een (gratis) basispakket en een totaalpakket. Het basispakket houdt in: elke dag les tussen 8 en 14 uur en vaste vakanties. Het totaalpakket biedt een middagprogramma tot 18 uur en flexibele vakanties en schooltijden. De kosten hiervan zijn net zo hoog als de wettelijke financiële vergoeding voor kinderopvang. De meeste ouders kiezen het totaalpakket.

In het dagprogramma van 8 tot 18 uur maakt De School geen onderscheid tussen onderwijs en opvang. "Wij werken met allround inzetbare leerkrachten, onderwijsassistenten en gastdocenten, die de leerlingen helpen zich op elk vlak te ontwikkelen. 's Middags zijn er extra activiteiten, waarbij iedere leerkracht haar eigen talenten kan inzetten. De een speelt graag toneel, de ander is creatief." Officieel is het zo dat dit middagprogramma onder de noemer kinderopvang valt. Ploegman: "De ouders krijgen alleen een financiële bijdrage voor kinderopvang als we aan de eisen daarvoor voldoen, zoals één pedagogisch medewerker per 10 leerlingen. Voor het onderwijs geldt die eis niet. Daarom hebben wij 's middags een hogere personeelsbezetting dan 's ochtends". Het is nog pionieren op De School, die nu anderhalf jaar bestaat en 43 leerlingen telt. "Onze leerkrachten moeten een beetje pedagogisch ondernemer zijn, en het leuk vinden om tegen de gevestigde orde in te gaan. En iedereen kijkt mee. Daar moet je wel tegen kunnen", zegt Ploegman.

www.deschool.nl

Een schoolbel is er niet, want de kinderen van De School komen niet allemaal tegelijk. Tussen acht en tien uur druppelen ze binnen met hun moeder of vader. De kinderen weten zelf waar ze mee kunnen beginnen. Juf Bibi is er al, zij is er vandaag van acht tot vier uur. Om tien uur komt ook Andrea binnen: zij werkt vandaag van tien tot zes. Andrea en Bibi geven samen les aan een bovenbouwgroep van 23 kinderen.

Elke ochtend om tien uur begint een groepsactiviteit. Andrea: "Als leerkracht heb ik hier ervaren hoe prettig het is om met meer leerkrachten de verantwoordelijkheid voor een groep te hebben. Je kunt dan gebruik maken van elkaars kwaliteiten. De kinderen doen hier nooit allemaal hetzelfde. maar er is wel degelijk een groepsgevoel, ze doen genoeg dingen samen om op elkaar betrokken te zijn. Twee keer per dag hebben we een groepsactiviteit."

De leerlingen zijn in groepjes aan het werk gegaan. Andrea helpt hier en daar. "Ieder kind werkt hier in zijn eigen tempo. Ze hoeven geen klassikale norm te halen. Ik kan ieder kind precies die hulp geven die nodig is. Het valt hier nauwelijks op als een kind bijvoorbeeld dyslexie heeft. Kinderen leren hier ook zelfstandig werken. Dit onderwijs is echt maatwerk, dat vind ik inspirerend. Zo kun je het maximale uit ieder kind halen."

Andrea en collega Bibi gaan met de bovenbouw-kinderen lunchen. Een paar kinderen dekken de tafels. Er zijn warme broodjes en verse sappen. Dat regelt De School, de kinderen hoeven geen lunchpakketjes mee te nemen.

"Het eten is onderdeel van het programma", zegt Andrea. "Hier leren kinderen ook van. Het is een soort burgerschapsvorming." De kinderen vinden het gezellig. "Dit is een fijne school", zegt een meisje tevreden.

Andrea heeft een afspraak met Lois (8) en haar moeder over het persoonlijke leerplan van Lois. Hoe heeft ze haar toetsen gemaakt? Wat gaat ze de komende weken leren? En: zijn er vakantieplannen? Omdat de school het hele jaar open is en de leerlingen hun individuele leerplan volgen, kunnen zowel leerlingen als leerkrachten naar eigen keuze vakantie opnemen. Andrea: "Fijn hoor, ik zit niet meer vast aan de dure tijd". Elke 10 weken is er zo'n leerplangesprek.

Sommige kinderen vertrekken om twee uur: zij volgen het basispakket. De anderen beginnen om twee uur weer met een groepsactiviteit. Andrea: "Vandaag geeft een collega een dansles en heb ik tijd om iets anders te doen. Soms loop ik even met directeur Marjolein de duinen in. Dan komen we tot frisse ideeën." Weer terug begeleidt Andrea de kinderen die er nog zijn. Tussen vier en zes worden ze allemaal opgehaald en om zes uur zit ook de dag van Andrea er op.

Ouders over andere tijden: "Lijkt me super!"

Gerton Hermers: 'Ruim op tijd aankondigen'

Gerton Hermers uit Malden, vader van Sarah (6) en Roosmarijn (bijna 1,5), is groot voorstander van nieuwe schooltijden. "Sarah blijft altijd over, omdat we het onrustig vinden als zij tussen de middag heen en weer moet voor een snelle hap thuis. De school heeft een kinderopvangorganisatie ingeschakeld om dat overblijven te regelen, maar het blijkt lastig om daar goed personeel voor te vinden. Heel vaak moeten leerkrachten of ouders inspringen." Hermers leidt inmiddels een werkgroep op school die de mogelijkheden van andere schooltijden onderzoekt. "Het is niet zo simpel. Veel ouders zijn al jaren gewend aan de traditionele schooltijden, en vinden het niet nodig die te veranderen. Maar met die houding gijzelen ze de jongere ouders, die er wel aan toe zijn, want door de verdeeldheid gebeurt er uiteindelijk niets. Ik zou het graag anders willen, met minder versnipperde opvang. Misschien lukt het als we ouders ruimschoots de tijd geven om zich voor te bereiden. Bijvoorbeeld per september 2011?"

Silvia Wijsman: 'Andere tijden geven rust'

Silvia Wijsman uit Bodegraven is moeder van Eline (3,5) en Victor (2). "Eline is bijna vier jaar en dan wordt het er niet makkelijker op", zegt Wijsman, die drie dagen per week werkt als financial controller. "De school begint pas om kwart voor negen dus dat betekent voorschoolse opvang. 's Middags overblijven en ten slotte naschoolse opvang. Al dat gesleep en steeds een andere juf, dat is niet fijn voor een kind. Een rooster met vijf gelijke dagen, van pakweg acht tot twee uur, zou het kind veel rust geven, en mij ook. Dan zou ik vijf dagen van vijf uur gaan werken, zodat ik op kantoor niet steeds een overdracht hoeft te doen. Om twee uur kan ik er dan weer zijn voor mijn kinderen. Een ander voordeel is dat buitenschoolse activiteiten over meer dagen verdeeld kunnen worden, in plaats van alles op de woensdagmiddag. Ik zie veel ouders op woensdagmiddag van de gym naar de zwembles en de muziek racen. Liever vandaag dan morgen andere tijden!"

Moniek van Achterberg: 'Hij blijft niet graag over'

Moniek van Achterberg uit Amersfoort is moeder van Manon (13), Thomas (10) en Marijn (6). Zij is al jaren gewend aan de traditionele schooltijden en heeft haar werk op een administratiekantoor daarop aan kunnen passen. "Ik vind het prima zoals het nu is, maar tegelijkertijd denk ik dat een ander ritme de kinderen meer structuur kan bieden. Vooral voor Marijn zou dat veel prettiger zijn, want hij blijft niet graag over."

"Mijzelf lijkt het handig als de jongens bijvoorbeeld elke dag om twee uur uit zijn, dan heb je nog wat aan de middag. En 's ochtends wat eerder beginnen zou veel stress schelen bij moeders die proberen op tijd op hun werk te komen. Voorschoolse opvang komt moeizaam van de grond en als moeder voelt het ook niet goed om je kind daar naar toe te brengen. Alsof je je kind dumpst vanwege je werk. Dus dat vijf-gelijke-dagenmodel lijkt me super".

'Prestaties verbeteren met bioritme-model'

In Groningen experimenteren enkele basisscholen met de invoering van het bioritme-model. Dat gebeurt stap voor stap om te ervaren of het bevalt en wat het oplevert. Eén school heeft het ochtendprogramma inmiddels aangepast, met behulp van financiering voor de verlengde schooldag. Dat is obs De Pendinghe, waar Geanique Hazenberg als leerkracht in groep 8 werkt.

Hoe werkt dit schooltijdenmodel in de praktijk?

Geanique: "Wij starten nu elke ochtend met rustige activiteiten zoals lezen en herhalen. Rond halftien is er een korte pauze, waarin de kinderen iets eten en buiten spelen. Daarna, van 10 tot 12 uur, wordt in alle klassen nieuwe leerstof aangeboden. Volgens de bioritme-theorie is het korte-termijngeheugen in deze uren het meest actief."

Bevalt het?

"Ik vind het een prettig ritme. Het geeft rust dat de kinderen eerst rond halftien iets eten, want er zijn best veel kinderen die niet ontbijten. De eerste winst is dus dat ze na tien niet meer worden afgeleid door trek. Dan zijn ze er klaar voor om iets nieuws te leren. Ik merk dat ze meer aandacht hebben, rustiger werken en het beter opnemen dan vroeger, toen we om 9 uur al meteen met de uitleg begonnen".

Hoe denken je collega's erover?

"De leerkrachten van de onderbouw vinden de ochtend te lang. De kleintjes kunnen nog niet zo lang geconcentreerd blijven, die zijn om half twaalf op. In de bovenbouw werkt het prima, ikzelf ben er enthousiast over".

Wat doen jullie tussen de middag?

"Volgens het bioritme-model zou de lunchpauze extra lang moeten duren, met daarna nog les van half drie tot half vijf: de beste uren voor het lange-termijngeheugen. Dat doen we hier nog niet, maar wel is er van kwart over twaalf, na het eten, tot één uur een extra programma. Dat wordt verzorgd door de kinderopvangorganisatie SKSG, zodat wij leerkrachten gewoon pauze hebben. Het aanbod is nu nog vrijwillig, maar het blijkt dat de kinderen er graag aan meedoen."

Wat houdt dit extra pauzeprogramma in?

"Het is speciaal ontwikkeld om spelenderwijs de taal-

en rekenprestaties verder te verbeteren. Bijvoorbeeld een nestkastje ontwerpen en bouwen, theater maken of een weblog bijhouden. Leuk om te doen en er komt ongemerkt wat reken- en taalwerk aan te pas."

Kan het bioritmemodel de prestaties van de leerlingen verbeteren?

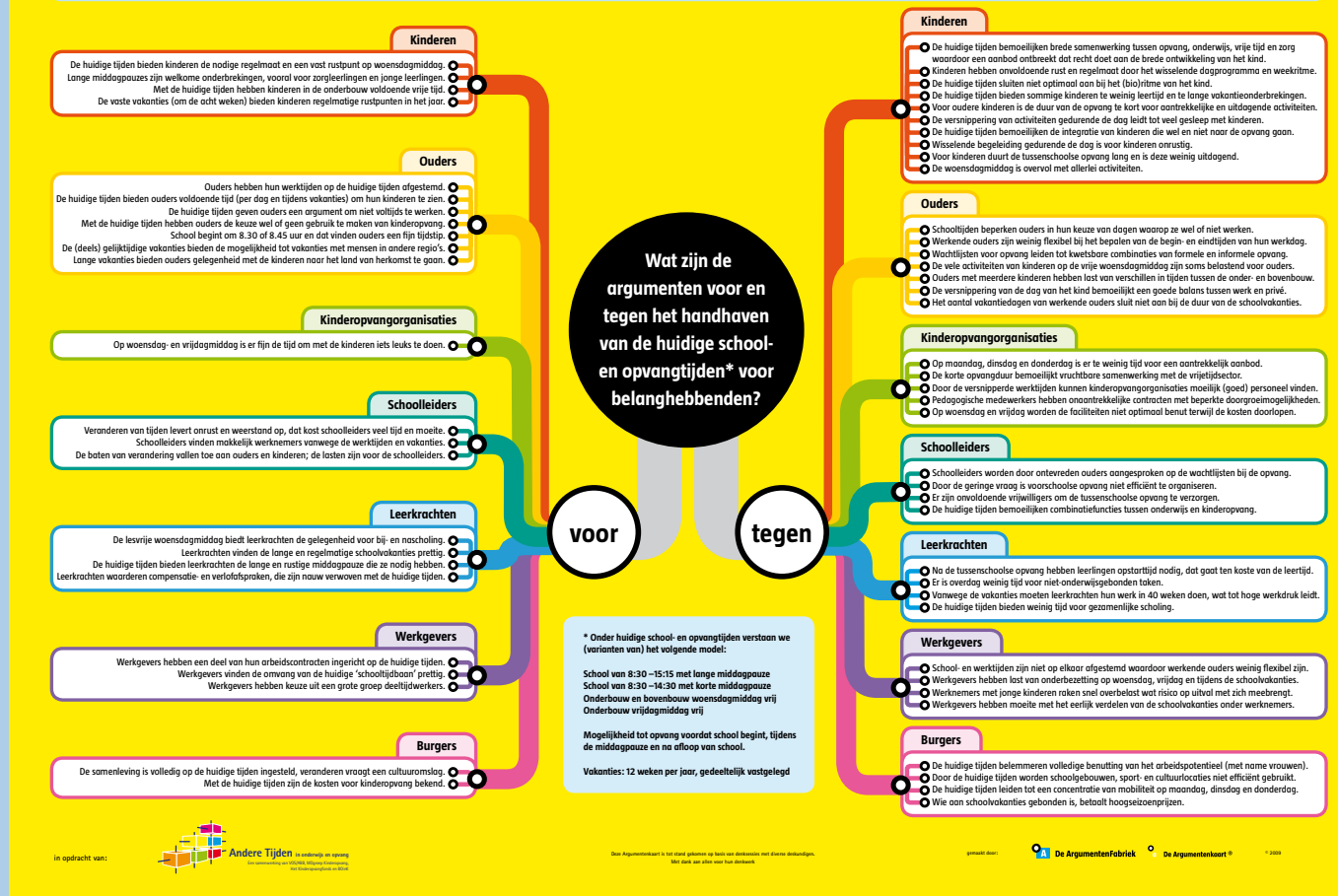
"We zijn nog maar kort bezig op deze manier, dus er zijn nog geen cijfers. Maar zelf heb ik het gevoel dat de prestaties verbeteren. Dat komt ook omdat De Pendinghe een school is met veel gewichtenleerlingen. Dat zijn kinderen die vaak geen gebruik maken van buitenschoolse activiteiten. Na schooltijd hangen ze vaak maar wat rond en missen het extra aanbod van de kinderopvang. Met dit bioritmemodel wordt dat extra programma een vast onderdeel van de schooldag, voor elk kind. En dat kan zeker wat opleveren."

Financiering nog lastig

De vernieuwing op De Pendinghe is onderdeel van het project 'De vensterschool van de toekomst'. Projectleider Maria Jongsma vertelt dat de financiering nog lastig is. "Volgens de Wet Kinderopvang krijgen ouders die allebei werken een vergoeding voor buitenschoolse opvang. Maar tussenschoolse opvang betalen ouders zelf. Als wij de buitenschoolse activiteiten als het ware verschuiven naar tussen de middag, vallen die niet meer onder de Wet kinderopvang en wordt het moeilijk om het betaalbaar te houden. Gelukkig hebben we nu subsidie voor een verlengde schooldag. Maar er moet structurele financiering komen, want je voert zo'n verandering niet in voor een jaartje".

ARGUMENTENKAART SCHOOL- EN OPVANGTIJDEN

De Argumentenkaart

De Argumentenkaart School- en Opvangtijden is een instrument om de discussie over nieuwe schooltijden op gang te brengen. De argumenten voor en tegen het handhaven van de huidige schooltijden zijn gegroepeerd naar de verschillende belanghebbenden, zoals leerkrachten, ouders, kinderen, schoolleiders en kinderopvangorganisaties.

De Argumentenkaart is een handig hulpmiddel bij het verkennen van de meningen van team, ouders en schoolleiders. Op de keerzijde staan suggesties voor het gebruik ervan.

Film 'Ouders over schooltijden'

Deze film van 12 minuten volgt twee gezinnen met kinderen op verschillende scholen: één met traditionele tijden en één met vijf gelijke dagen. Tussendoor reageren ook andere ouders op de schooltijden. Wat zijn hun meningen, zorgen, dilemma's en ervaringen? Deze dvd is geschikt voor ouderavonden.

Informatie en bestelwijze

De Argumentenkaart, de dvd en extra exemplaren van dit magazine zijn te bestellen via het mailadres anderetijdeninonderwijsenopvang@xs4all.nl. Daar kunt u ook terecht voor meer informatie over het project Andere Tijden in onderwijs en opvang. Of kijk op de website www.hetkinderopvangfonds.nl.

